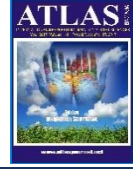

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 25.06.2018

Published Date:27.08.2018

2018 / August

Vol 4, Issue:11

Pp:826-840

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

BATI VE DOĞU MİTOLOJİLERİNDE KADIN İMGESİ: TANRIÇA'LAR WOMEN'S IMAGE IN WESTERN AND EASTERN MITOLOGIES: GODDESS

Öğr.Gör. Dicle ÖZCAN ELÇİ

Şırnak Üniversitesi İdil Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Bölümü,
dicleozcan88@gmail.com, Şırnak/Türkiye

ÖZET

Bu çalışma, toplumların tarihsel kolektif belleklerinin aktarılmasında önemli bir yer tutan mitolojik söylemlerin başat kahramanlarından biri olan “Tanrıça” imgesine odaklanmaktadır. Tanrıça imgesi, mitolojik anlatılardaki “kadın” cinsini temsil etmekte olup, günümüzün egemen cinsiyet kültüründeki “kadınlık” tanımının içini doldurmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Batı ve Doğu mitolojilerindeki başat Tanrıça karakterlerini toplumsal cinsiyetçi bir bakışla tartışmaya açmak, egemen cinsiyet kültürümüzün kadınlığa biçtiği cinsiyet rolleri ile benzeşen ve ayrışan yanlarına dikkat çekmektir. Mitolojik söylemde kadın teması sosyal bilimler literatüründe daha önceden de çalışılmış olmasına rağmen bu çalışmanın özgünlüğü, Batı ve Doğu mitolojilerini bir arada vererek karşılaştırma imkanı veriyor olmasıdır.

Anahtar Kavramlar: Mitoloji, Tanrıça, toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolü, kadınlık.

ABSTRACT

This study focuses on the image of the “Goddess”, one of the main heroes of mythological discourses, which play an important role in the transmission of the historical collective memory of societies. The goddess image represents the "woman" genus in mythological accounts and fills the definition of “womanhood” in today's dominant gender culture. In this context, the aim of this study is to open up the dominant goddess characters of Western and Eastern mythologies to a discussion with a gender perspective, to highlight the similarities and differences between dominant gender and sex roles in women's culture. Although mythological discourse has already been studied in the literature of women-related social sciences, the originality of this work allows for the comparison of Western and Eastern mythologies together.

Keywords: Mythology, Goddess, gender, sex role, femininity.

1. GİRİŞ

Mitoloji, bir toplumun tarihsel belleği olarak işlev görmektedir. Nitekim, tarihin henüz yazı ile tanışılmamış zamanlarında, mitler, destanlar, efsaneler, söylenceler kadın ile erkeğin, gerçek ile abartının, savaş ile barışın hem yaratıcısı, hem de aktarıcısı olmuştur. Mitolojik söylem, kimi zaman kahramanlık hikayelerinde “iyi” ile “kötü”nün tasvirini yapmakta, Tanrı ve Tanrıça imgelerinde “kadın” ile “erkek” cins(iyet)lerini betimlemekte, efsanelerde gücün, güçlünün konumunu “abartarak ve yücelterek” sunmakta, kimi zaman da kavuşamayan aşkların acıklı hikayelerini, onuru için mücadele etmiş kahraman savaşçıların öyküsünü anlatmaktadır. Bu bağlamda “mitoloji”nin özellikle yazı-öncesi dönemde toplumsal/gündelik yaşam pratikleriyle şekillenen kültürün aktarılmasında önemli bir “sözcü” konumunu üstlendiği söylenebilir.

Her toplumun tarihsel-toplumsal mirası ve kültürel kodları kendi içsel dinamikleriyle şekillendiği için her toplumun kendine özgü bir mitoloji külliyatı mevcuttur. Sözgelimi, Uzak

Doğu mitolojisi ile Yunan mitolojisine kabaca bakıldığında özellikle mitolojik söylemin işlediği temalar bağlamında birtakım benzerliklerin olduğu göze çarpsa dahi, kültürel farklılıkların etkisiyle temaların işleniş biçimlerinin farklı olduğu fark edilmektedir. Ancak, tüm bu farklılıkların dışında, ortak olan bazı durumlar vardır ki, “evrensel” olarak kabul gören birtakım olgulara tekabül etmektedir. Örneğin, bir kahramanlık hikayesinde, “kötü”nün bütün hilelerine ve zulmüne rağmen “iyi”nin mutlaka zafer kazanması sıklıkla karşılaşılan ve kültür farkı gözetmeksizin açığa çıkan bir sonuçtur. Benzer şekilde, kadınlık ve erkeklik rollerinin tasvirinde erkek cinsi sıklıkla cesaret, onur, zafer, güçlülük gibi toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin “erkeksi” niteliklere vurgu yapılırken; kadın cinsinin betimlenmesinde kullanılan tanımlayıcı öğeler sıklıkla sabır, bekaret, namus, ağırbaşlılık, sadakat gibi “kadınsı” özelliklere çağrışım yapmaktadır. Nitekim Jung’a göre de mitler bilinçdışında oluşan eril ve dişil nitelikli arketiplerin simgesel anlatımları olup (Campell, 2000), Yunan-Roma, Mısır, Sümer, Mezopotamya gibi kültürlerin cinsiyet ayırımına dayalı Tanrı/Tanrıça dikotomileri mevcuttur (Kayabaşı, 2016: 110). İşte tam da bu noktada, mitolojilerde işlenen aşk, cesaret, kahramanlık, savaş gibi temalar ataerki cinsiyet kültürünün “evrenselliğine” kanıt oluşturacak şekilde, kültürel ve coğrafi farklılıklar gözetmeksizin günümüzde geçerliliğini sürdüren/egemen toplumsal cinsiyet anlayışına göre tanımlanmaktadır.

Bu bağlamdan hareketle bu çalışmanın konusu, Doğu ve Batı mitolojilerinde işlenen/tasvir edilen “Tanrıça” imgesi ve bunun egemen cinsiyet kültüründe “kadınlık” konumuna ilişkin sosyolojik karşılıklarıdır. Çalışmanın amacı, Tanrıça olarak tanımlanan kadınlık imgelerinin toplumsal cinsiyet rolleri açısından betimsel bir analizini sunmaktır. Ancak, çalışmanın sınırlılığı açısından bu çalışmada ele alınan mitolojik kahramanların sözü edilen her bir kültürde kült haline gelmiş, akla ilk gelen öğeler üzerinden değerlendirildiğini belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda, günümüzün kadınlık tanımları ile geçmişteki mitolojik söylemlerin kadına atfettiği cinsiyete dayalı kalıp yargıların ne ölçüde benzerlik ve devamlılık gösterdiğini anlamak mümkün olacaktır.

Kadın ve mitoloji ilişkisi sosyal bilimler literatüründe farklı çalışma disiplinleri perspektifinde daha önceden de çalışılmıştır. Batı mitolojisinin kadın-merkezli okumasını yapan DUBY (2005) ve Mascetti’nin (2000) kapsamlı çalışmalarının yanında, bizim toplumumuzda da Antik Yunan (Karaaslan, 2014; Kılıç, 2000; Kocabaş Atılgan, 2003), Doğu mitolojisi (Sevinç, 2008) ve Türk mitolojisinde kadın temsili üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur (Benli, 2016; Kaya, 2002; Kayabaşı, 2016; Nazlı, 2016; Yakıcı, 2016). Ancak bu çalışmanın özgünlüğü, Doğu ve Batı mitolojilerini karşıtlıklar ve benzerlikler üzerinden okuyarak bir arada sunmaya çalışmak, kadın imgesinin “Tanrıça” figürü üzerinden spesifik bir değerlendirmesini yapmaya çalışmaktır. Bu bağlamda çalışmanın yöntemi, literatür taramasına dayalı olup, çalışmada adı geçen Batı ve Doğu mitolojileri üzerine yazılmış metinlerdeki Tanrıça figürlerinin günümüzde kadına özgü toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yeniden okunma çabasına dayanmaktadır. Bu çalışmada Batı mitolojisini temsilen Batının en fazla referans gösterdiği Yunan mitolojisi ele alınırken; Doğu mitolojisini temsilen de Sümer, Babil, Mısır, Hint, Türk ve Uzakdoğu mitolojileri kapsama alınmıştır. Bu çalışma teorik bir çalışma olup, çalışmanın yöntemi literatür taramasına dayanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Mitoloji Nedir?

Mit (myth) kelimesi köken olarak “söz” ya da “konuşma” anlamlarına gelen Yunanca muthos/mithos’dan gelmekte olup genel anlamda sözlü olarak nakledilen/anlatılan hikâyeler olup; esasında köken ve kelime anlamı itibarıyla hiçbir olumsuz içeriğe sahip olmayan mit olgusunun Antik Yunan döneminde Platon’dan itibaren gerçeklikten uzaklaştırdığı ve hatta gerçekliğin tam zıddı olduğu gerekçesiyle Batı dünyasında kabul görmediği iddia

edilmektedir (Batuk, 2009: 28). Mitoloji ise, bir din veya bir halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair tüm sözlü ve yazılı efsane birikiminin ve bu efsanelerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayıp, inceleyen ve sınıflandıran çalışmalar bütünüdür. Mitolojiler bir toplumun manevi değerlerini yansıtan öykülerdir. Bu öyküler bir toplumun dünya görüşünü ve önemli inançlarını temsil ettikleri için, o toplumun kültürü tarafından değer verilen ve korunan insani deneyimlerin birer simgesidir. Mitlerin kökenleri doğal olayları ve ölümü konu edinebilir; ilahların özellikleri ve işlevlerini betimleyebilir ya da kahramanlık öyküleri anlatarak, kahramanca ve erdemli davranışlara birer model oluşturabilir. “Folklorik” temalar kadar “efsanevi” öyküler de içerebilir. Mitolojiler, her kültürün gelişmişliğinin öteki kültürün tavır ve aksiyonlarına bağlı olduğu bir dönemde, kendi kendimizi ve başkalarıyla olan ilişkilerimizi anlamamızın en önemli yollarından biridir (Rosenberg, 2003: 17).

Mitlerin yanıtladığı sorular, her zamanın işleniş toplumdaki farklılıklar gösterse de çeşitli kültürlerde konu olarak birbirine çok benzeyen bir “söylence birikimi” yaratmıştır. Dünya mitolojisinde ortak olan konular şunlardır: İlk ana-baba sıklıkla yeryüzü ve gökyüzü tanrılarıdır. “Yaratıcı tanrı” ilk insanları genellikle ağaç, kaya, bitki ve çamur gibi yeryüzü unsurlarından yaratır. Tanrılar, ölümlülere ait bir dünyayı “büyük bir tufan” ile yok eder. Doğada olduğu gibi evrende de doğum, olgunluk ve ölümden sonra sıklıkla “yeniden doğuş” gerçekleşir. Kahramanlar alışılmadık biçimde doğan, olağan üstü bir güce sahip, özel silahlarla canavarları öldüren, çetin yolculuklara çıkan, gövdelerinin bir parçası olarak yeraltına inen ve alışılmadık bir şekilde ölen tanrı çocuklarıdır. Bu bağlamda mitlerin öncelikli olarak iki temel tema etrafında şekillendiği söylenebilir: Yaratılış ve bereket söylenceleri ile evrenin doğasını açıklamak ve kahramanlık söylenceleri ve destanlar aracılığıyla toplum üyelerine ait oldukları kültüre göre yaşayabilmek için gerekli davranış ve tutumları öğretmektir. Cinsiyet kültürü, bir toplumda egemen olan kadın-erkek ilişkilerini düzenleyen bir norm sistemine işaret etmektedir. Bu bağlamda, mitolojinin de felsefe, edebiyat ve sanat kadar cinsiyetler arasındaki düzeni oluşturmak ve topluma kabul ettirmek için kullanılan etkili bir araç olduğunu kabul etmek gerekmektedir (Kocabaş Atılğan, 2013: 19). Mitolojik figürler aşk, savaş, kahramanlık, ahlak, keder, onur, kendini feda etme gibi olguları insanı kategorik olarak iki temel kutba ayıran “kadınlık” ve “erkeklik” rollerine göre icra ederler. Nitekim her mitolojik hikayede “iyi/kötü kadın” ve “iyi/kötü erkek” karakterleri yansıtan betimlemeler mevcuttur. Bu tasvirler, bizlere “ideal kadın” ve “ideal erkek” hakkında ipuçları vermektedir.

2.2. Mitolojide Anaerkil Çağ Vurgusu

Mitoloji, tüm dünyada, ataerkillikten önce anaerkilliğin hakim olduğu bir dünya görüşü ile başlamakta olup, anaerkil dönemin varlığı gerek Doğu gerekse de Batı mitolojilerinde vurgulanmaktadır. Anaerkil toplumun siyasal, ekonomik, toplumsal ve dini temeli “tarımsal yıla” dayanır.¹ Anaerkil toplumlarda “Ulu Tanrıça” ya da “Ana Tanrıça” veya “Doğa Ana”, hayat veren en üstün tanrıdır. O, tüm insan hayatının ve bütün yiyeceklerin kaynağıdır. Kalıcı olabilmek için, toplumlar çocuk yapmak ve yiyecek üretmek zorundadır. Ulu Tanrıça’nın nimetlerine ne denli bağımlı olduklarını bilirler ve bu nimetlere kavuşabilmek için düzenli olarak ona ibadet ederler. Kraliçe, Ulu Tanrıça’nın kişileşmiş halidir ve büyük bir ekonomik, toplumsal ve dini güce sahiptir.²

¹ Tarımın önemi, tüm yaşayan nesnelere doğumdan olgunluğa, oradan ölüme ve oradan da tekrar doğuşa giden gelişimlerini vurgulayarak dairesel bir yaşam görüşünü beslemiştir.

² Böylece anaerkil toplumlarda bütün kadınlar değerlidir ve birçokları önemli konumlara ulaşmışlardır. Kadınlar aile reisi olmuşlar; miras anneden kızlarına ve tahminen en son ölecek ve aileyi en uzun süre ayakta tutacak en küçük kıza bırakılmıştır. Soy, anneden geçmekte, çocukların bakımından anneleri ve çocukların dayıları sorumlu tutulmaktadır.

Mascetti, *İçimizdeki Tanrıça* adlı çalışmasında, Tanrıça kültürünün her şeyi kuşatan, insanoğlunun, hayvanların ve bitkilerin, yeryüzünün ve gökyüzünün, ölümün ve yeniden doğuşun anası olduğunu, Tanrıçanın aynı anda hem azizeye hem de fahişeye, ışığa ve karanlığa, çocuğa ve koca karıya, savaşa ve barışa tekabül ettiğini, hem baştan çıkarıcı hem de reddedici olduğunu; ancak günümüzde yerini eril tek tanrılı dinlere bıraktığını iddia etmektedir (2000: 8-9). Aynı çalışmada anaerkilliğin yaklaşık on bir bin yıl önce Mezopotamya'daki tarım kültürlerinin Ana Tanrıça merkezli kozmik bir dinin ilk mimarları olduğu, bu dinde yeryüzünün ana ve bütün hayvanlar, bitkiler ve insanların “yeryüzü-ana”nın çocukları olduğu öne sürülmektedir (Mascetti, 2000: 28).

Erkeklerin dölleme (üreme) ve doğumdaki rollerinin anlaşılmasından sonra, Kraliçe bir koca alır ve bir yıllığına onu “Kutsal Kral” ilan eder. Başlangıçta bu kişi, onun kardeşi ya da oğludur, daha sonra ise oğlunu temsil eden bir genç olmuştur. Pek çok genç, kutsal kral olabilmenin onurunu elde edebilmek için birbiriyle yarışmıştır. Fiziksel güç ve ustalıklı yay kullanmayı gerektiren pek çok yarışmayı ve engeli geçmek zorundadırlar.³ Kutsal Kral, topluma bereket ve huzur getirmesi gerekçesiyle her yıl kurban edilmektedir. Ancak iktidarın tadına varan Kral'ın öncülüğünde, M.Ö. 2400'lere gelindiğinde, “baba” veya “başarılı bir savaşçı” imgesi olarak tasavvur edilen Erkek Tanrıya tapan saldırgan kabileler, pek çok anaerkil topluluğu istila etmeye başlamış, erkeklerin egemen oldukları yeni bir toplumsal ve siyasal düzen kurmuşlardır. Krallar, babadan oğla geçen ve Tanrının rızasını kazanmak için hayvanların kurban edilmesini benimseyen yeni bir toplum düzeni inşa etmişlerdir. (Rosenberg, 2003: 22-24).

2.3. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet çalışmalarının en önemli kavramlarından biri olan *toplumsal cinsiyet*, doğadaki insan türünün dişi ve eril cinslerini temsil eden kadın ve erkeğin, “toplumsal bir düzen içinde” ne anlama geldiklerinin cevabını vermekte olup, kadının ve erkeğin toplumsal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramının tanımında biyolojik farklılıklar değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili değerler, beklentiler, yargılar ve roller bulunmaktadır (Dökmen, 2007). Bir başka deyişle toplumsal cinsiyet kavramı, toplumsal bir aradalıkta kadın ve erkeğin ne yapmaları, nasıl davranmaları, nasıl konuşmaları, nasıl giyinmeleri, nasıl evlenmeleri vb. üzerine “reçeteler” sunmaktadır. Söz konusu reçetelendirme, toplumda birbirinin taban tabana zıddı olduğu düşünülen kadın ve erkek cinsine özgü “cinsiyet rolleri” aracılığıyla inşa edilmektedir. *Cinsiyet rolü*, toplumsal cinsiyetin bir parçası olarak kişinin kendisini bir oğlan çocuk/erkek ya da kız çocuk/kadın konumunda göstermek amacıyla yaptığı ve söylediği şeylerin tümü olup; kadınsı cinsiyet rolleri sıklıkla hassasiyet, anlayış, duygusallık, bağımlılık özellikleriyle; erkeksi cinsiyet rolleri ise liderlik, baskınlık, bağımsızlık gibi özelliklerle karakterize edilmektedir. Başka bir deyişle, “kadınlık” ve “erkeklik” kategorilerine özgü olduğu düşünülen gündelik pratiklerin içselleştirilmesi yoluyla icra edilmesidir. Cinsiyet rolü, cinsiyete özgü “kalıp yargılar” üzerinden tanımlanmaktadır. *Cinsiyet kalıp yargıları*, “toplumun bir grup olarak kadınlardan ve bir grup olarak erkeklerden beklediği bazı davranışlar ve özellikleri” ifade etmektedir. Kadınların ve erkeklerin sahip oldukları düşünülen kişilik özellikleri genel olarak “kadınsı/feminen” ve “erkeksi/maskülen” özellikler olarak ayrımlaşmakta; kadınsılık, ev içinde bakım verici, ilgi gösterici olmak ile erkeksilik iş dünyasında yarışmacı ve başarı yönelimli olmakla ilişkilendirilir. Kadınların duyarlı, ilgili, sıcak; erkeklerin ise güçlü, bağımsız, baskın gibi özelliklere sahip oldukları düşünülür (Dökmen, 2007).

³ Yunan Mitolojisinde Tanrı Zeus'un oğlu olan Herakles'in aslan, boğa, domuz ve geyik gibi güçlü hayvanlarla mücadelesi ve Odysseus'un Penelope'yi kazanmak için katıldığı okçuluk yarışması bunlara örnektir.

3. TARTIŞMA

3.1.Yunan Mitolojisinde Kadın Temsillerine Toplumsal Cinsiyetçi Bakış: Tanrıça'lar

Batı mitolojisi genel hatlarıyla Antik Yunan ve Antik Roma mitolojilerinin baskın etkisiyle şekillenmektedir. Ancak bu bölümde Batı mitolojisini temsilen Antik Yunan mitolojisi referans alınmıştır. Yunanlılara göre Yaratılış, en önemli tanrıların kadın olduğu ana yönetimindeki toplumdun, en önemli tanrıların erkek olduğu baba yönetimindeki topluma doğru kaymaktadır. İnsan ailesinin zamanla kuşaktan kuşağa gelişmesi gibi, aile şeklinde yaratılan tanrılar da ana-baba yönetiminden çocukların yönetimine, oradan da torunların yönetimine geçmektedir.

Mitolojik örüntülerin öyküye başlarken daha en başından “Tanrı” ve “Tanrıça” olarak iki ayrı cins olan erkeği ve kadını işaret etmesi, mitolojik öykülerin ve karakterlerin “toplumsal cinsiyetçi” bir okumaya tabi tutulabileceğinin bir göstergesi olarak anlamlandırılabilir. Nitekim Tanrıça sözcüğü açık bir biçimde “erkek olan” Tanrı’nın “dişi” haline vurgu yapmaktadır. Her bir tanrı ya da tanrıçanın belirli bir görevi ya da işlevi olduğu fikrinden hareketle, eril ve erkeksi görevlerin Tanrılara, dişil ve kadınsı özelliklerin de Tanrıçalara atfedildiği göze çarpmaktadır. Mitolojik çağda “*Theos*”, cinsiyet farklılığının ötesinde, fakat kapsayıcı ve kuşatıcı olduğu için çoğunlukla erkek cinsini çağrıştıran bir anlama sahipken; “*Thea*” tam olarak “dişi tanrı”yı ifade etmektedir (Schmitt Pantel, 2005: 36). Nitekim, bu dilsel ayırım, *Theos* ile *Thea*, terimin en geniş anlamında “tanrı” ile cinsiyetli anlamındaki “tanrıça” arasındaki örtük ya da açık ayrımı belirtmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, “dişi tanrılar” olan Tanrıçaların Yunan mitolojisinde işgal ettikleri konum ve pozisyonların veya yetkin oldukları alanların günümüzde egemen cinsiyet kültüründe kadına özgü toplumsal cinsiyet rollerine uygunluğu göze çarpmaktadır.

Mascetti’nin çalışmasında kadınların yaşamları boyunca mistik bir kolektif bilinç dışına dayalı “Tanrıça mitolojisi”nin etkisi altında bakire, yaratıcı ve yok edici, aşık ve baştan çıkarıcı, anne, ve bilge arketipleriyle yaşam döngülerini tamamladıkları iddia edilmektedir (Mascetti, 2000). Çalışmanın bu bölümünde de Yunan Tanrıçalarının sözü edilen arketipler bağlamında bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.1.1. Doğurgan Kadın İmgesi: Ana Tanrıça- Toprak Ana

Yunan mitolojisi, “*Ana Tanrıça*” figürü ile başlamaktadır. Ana Tanrıça’nın “analığı” evreni “doğurarak” yaratmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yunan mitolojisinde yaratılış, “Kaos” denilen başlangıçtaki boşluktan, üç ölümsüz varlığın ortaya çıkması ile başlar (Rosenberg, 2003: 34). Bu varlıklar, Toprak Ana olarak bilinen Gaia, yeraltı ve karanlıkların efendisi Tartaros ve aşk tanrısı olan Eros’tur. Ana Tanrıça olan Gaia, eşi olmadan Uranos’u (Gökyüzü Tanrısı), Ouera (Dağlar) ve Pontos’u (Deniz) doğurmuş, daha sonra Uranos ile evlenmiştir.

Ana Tanrıça’nın bir başka adı olan *Toprak Ana* figürü, kadın tanrıçanın doğurganlık özelliğinin temel biyolojik ve toplumsal cinsiyetine vurgu yapılarak tanımlandığına örnek oluşturmaktadır. Nitekim, Ana Tanrıça, toprak gibi verimli ve üretken olup, evreni tek başına doğurarak yaratmıştır. Yunan mitolojisinde “Büyük/Ana Tanrıça” kadının doğurganlık özelliğinden ötürü toprak ve tabiat ile özdeşleştirilmiştir. Toprak Analar, Anadolu’dan Yunanistan’a, Yunanistan’dan Japonya’ya bütün mitolojik söylemlerde yerini bulmaktadır. Ana Tanrıçaları tanımlayan bir diğer nitelendirme de “Bereket Tanrıçası” söylemidir. Rahimden biraz fazla bir şeye indirgenen insan dışısının ‘toprak ananın ölümlü imgesi’ olduğu söylenir. Ve hatta, kadının üremede “toprağı taklit ettiği” söylenmektedir. Toprak Ana veya Ulu Tanrıça metaforunu karşılayan “dişi tanrılar” veya “tanrıçalar”, kronolojik bir sıralama esas alınarak sırasıyla, ilk Ana Tanrıça olan Gaia, daha sonra ikinci kuşakta yer alan

Rhea, son olarak da Rhea'nın kızı olan Demeter'dir. Bu üç Tanrıça arasında birer kuşak vardır; nitekim, Gaia Rhea'nın annesi, Rhea ise Demeter'in annesidir.

3.1.2. Anelik İçgüdü: Demeter ve Persephone

Mitolojinin “kadını” vurgularından bir başkası, İkinci büyük Ana Tanrıça olan Rhea'nın kendisi gibi Toprak/Bereket/Tabiat/Ana Tanrıça olan kızı Demeter ve onun da kızı Persephone'un anne-kız ilişkisinde açığa çıkmaktadır. Bu anne-kız ilişkisinin öyküsü kısaca şöyledir: Bereket Tanrıçası Demeter'in Tanrı Zeus'tan olma kızı Persephone, her gün yaptığı gibi eline bir sepet alıp kırlarda gezinerek çiçek toplar. Arzu Tanrıçası Afrodit ve Aşk Tanrısı oğlu Eros ile işbirliği yaparak güleç yüzlü Persephone'u kendine aşık etmeyen isteyen Karanlıklar/Yeraltı Tanrısı Hades, gün ışığını çok seven Persephone'yi yeraltına kaçıtır. Kızının kaçırılmasıyla kahrolan ve kızını bulamayan Toprak Ana Demeter tüm ölümlüleri cezalandırarak toprağı kurutur ve mahsul alınmasını engeller. insanlığı bu şekilde cezalandıran Demeter, sonradan yılın bahar aylarında dahi olsa kızına kavuşmanın sevinciyle yeniden dünyayı güneşe boğar ve toprağı bereketlendirir (Schmitt Pantel, 2005: 46-53).

Bu mitolojik öykünün temelinde, bir “anne” olarak tanrıçanın “çocuğuna” duyduğu yoğun sevgi yer almaktadır. Bir “ Toprak Ana” çocuğunu o kadar çok sever ki, çocuğundan ayrı kaldığı için dünyayı yaşanmaz kılar. Demeter ve Persephone ilişkisinde açığa çıkan toplumsal cinsiyetçi vurgu, bir annenin çocuğuna duyduğu içgüdüsel sınırsız sevginin dışavurumudur. Nitekim baba Zeus, anne Demeter kadar tedirgin olmaz, dahası kızının kaçırılmasına yardım ederken, yavrusundan koparılan bir kadın “Tanrıça” dahi olsa annelik içgüdüyle kahrolur ve yavrusun kavuşmak için feda etmeyeceği şey yoktur.

3.1.3. Bakire Tanrıçalar: Athena, Artemis, Hestia

Mitolojide Zeus'un bakire kızları olarak yer alan Artemis, Athena ve Hestia bakirelikleri dışında da farklı görevler edinmişlerdir. *Artemis*, Av tanrıçası olarak bilinmekte, daha sonraki Yunan ve Roma mitolojilerinde ise “Ay Tanrıçası” olarak tanımlanmaktadır. *Athena*, güzel sanatlar, zanaat, savunma savaşları tanrıçası olmanın yanı sıra, daha sonraki Yunan ve Roma mitolojilerinde “Akıl Tanrıçası” biçiminde betimlenmektedir. Bu “tanrısal bakireler” evlilik fikrinden uzaktır. Nitekim, Afrodit'in Eros'u da kullanarak yanıltmadığı “son üçlü”dür. Bu son üçlü, Olympos'ta arzusun işlemediği tanrıçalardır.

İlk olarak Athena, mitolojik örüntülerde şöyle tanımlanmaktadır:

“Kalkanı elinde tutan Zeus'un kızı, çalışkan Athena'dır; zira o, altın Afrodit'in etkinliklerinden zevk almaz; savaşlardan ve Ares'in (Savaş Tanrısı) işlerinden, kargaşadan, muharebeden ve ünlü hileler hazırlamaktan zevk alır. İlk önce dünyevi zanaatkarlara savaş arabaları ve çeşitli biçimlerde bronzdan dökülmüş arabalar yapmayı öğretti; öte yandan evlerdeki körpe kızlara da dersler vererek her birinin kafasına ev sanatlarının bilgisini yerleştirdi” (Schmitt Pantel, 2005: 44). Burada Athena, Afrodit'in oyunlarına kanmayan ve savaş sevdalısı olan, aynı zamanda güzel sanatlardan da anlayan bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Öte yandan her ne kadar azılı bir savaşçıysa da en temel kadınlık vazifelerinden geri durmayarak genç kızlara özel alanın (ev/yuva) bilgisini vermeye vakıftır.

İkinci bakire tanrıça Artemis:

“Kahkaha aşığı Afrodit de altın oklu avcı Artemis'i aşka alıştırmaz; zira o da okçuluğu ve dağlarda vahşi canavarları yere sermeyi, liri ve dansı, heyecanlı çığlıkları ve gölgeli ağaçları, dürüst erkeklerin kentlerini sever” (Schmitt Pantel, 2005:44).

Elinde gümüş yayı ile temsil edilen ve Av Tanrıçası olarak bilinen Artemis aynı zamanda, efsaneye göre annesi onu sancısız dünyaya getirdiği için Doğum Tanrıçası olarak da tanımlanmaktadır. Bu anlamda görevi, biyolojik ve ruhsal bağlamda zorlu ve sancılı bir

sürece tekabül eden gebelik ve doğum zamanlarında kadınların acısını azaltmak ve sağlıklı çocuklar doğurtmaktır. Bu noktada, Artemis'in her ne kadar gönlünü savaşmak ve avlanmak gibi eril uğraşlara kaptırmışsa da, “kadınlığa özgü” sezgisel ve mistik güçlerini kullanmaktan geri kalmadığı söylenebilir.

Son olarak bir diğer bakire tanrıça olan Hestia:

“Saf kız Hestia da Afrodit'in işlerini sevmez. O, kalkanı elinde Zeus'un iradesiyle, kurnaz Kronos'un ilk doğan ve en genç çocuğuydu-hem Poseidon'un hem de Apollon'un evlenmeye çalıştığı kraliçe gibi bir kızdı. Fakat evlenmeye hiç istekli değildi, inatla reddetti ve bu dürüst tanrıça, kalkanı elinde tutan baba Zeus'un başına dokunarak hayatı boyunca kız kalacağına dair yemin etti, bu büyük yeminin hakikaten de tuttu. Bu yüzden baba Zeus ona evlilik yerine yüksek bir mevki verdi; artık Hestia ailenin içinde kendine ait bir yere ve en zengin paya sahiptir. Bütün tanrıların tapınaklarında onurlu bir yeri vardır ve bütün ölümlü erkekler arasında baş tanrıçadır” (Schmitt Pantel, 2005: 45).

Görüldüğü üzere, bu üç tanrıçanın sahip oldukları yüksek mevki ve konumlar, konumlarından kaynaklı olan prestijleri, en sonunda “bakireliklerine” dayandırılmaktadır. Artemis, Athena ve Hestia, Afrodit' in aşk tuzaklarına kanmayan, aşktan daha önemli ve daha onurlu işlerle uğraşan dişi tanrılar olarak tanımlanmış, kadınsılıklarını savaşa olan tutkuları ile törpülemiş ve daha “ulvi” meselelerle uğraşmayı tercih etmişlerdir. Bir başka deyişle, sözü edilen bu üç bakire tanrıça, “hafifmeşrepliğe” düşmeyerek toplumsal düzende daha itibarlı sayılan eril/erkeksi işlere yönelerek (savaşma, ok atma, güzel sanatlarla uğraşma) değer kazanmışlardır.

3.1.4. Aile ve Evlilik Tanrıçası: Hera

Yunan söylencesinde *Hera*, ikinci kuşağın ataları Rhea ve Kronos'un çocuklarından biri, Zeus'un kız kardeşi ve karısı; evlilik ve doğum tanrıçası olarak betimlenmiştir. Hera sadece güzel değildir; ölümsüz tanrıçaların en güzeli, usta Kronos'un ve Ana Rhea'nın muhteşem kızı, Zeus'un ölümsüz tasarılarıyla maharetli ve saygın eşi yaptığı ulu ilah (Schmitt Pantel, 2005: 41)” olarak da tasvir edilir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, Hera'nın kadınsı ve fiziksel güzelliğinin, onu Ulu Zeus'un karısı yapacak kadar etkili bir güce sahip olmasıdır. Hera, güçlü bir tanrının eşi olarak statüsünü yansıtır. Bazen Hera'nın gücünün “büyük Zeus'un kollarında yatmasından” (Schmitt Pantel, 2005: 43) kaynaklandığı söylenmektedir. Burada, Hera'nın bir dişi tanrı ya da tanrıça olarak kendi gücünü konuşurmasından çok, Zeus'un itibarının sırtından geçinerek hakimiyet sürdürdüğü söylenmekte, bu bağlamda Hera'ya edilgen ve pasif bir değer yüklenmekte, Hera'nın sahip olduğu özsel güç görmezden gelinmektedir. Ataerkil bir gözle bakıldığında, bir kadının toplumda sahip olduğu statüsünün kocasının işgal ettiği konum ile yakından ilişkili olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Bazen de Hera'nın gücünün kendisinden kaynaklandığını, hatta, Zeus'a fazla itibar etmeksizin, Hera'nın yalnızca “yatak arkadaşı” olduğu belirtilmektedir. Birinci ve ikinci kuşağın anaları Gaia ve Rhea döneminde, Ana Tanrıça her şeye kadirdir. Oğullarını babalarına karşı koruyabilmişlerdir. Ancak bu güç, Hera ile birlikte sona ermiştir. Nitekim, Zeus da annesi Rhea'nın kendisini babası Kronos'a karşı korumasının sonucunda babasının tahtını devirip yerine kendisi geçmiştir. Ancak, Zeus gökyüzü tanrısı olmayı başardıktan sonra, akıllı davranıp kendisinden sonra daha güçlü birinin dünyaya gelmesini önleyerek bu süreci kendi yararına durdurmuştur. Olymposlu ailesi içinde kayda değer bir üreme olmasına izin vermeyen Zeus bu tavrını “bakire kızlarını” etrafında toplayarak sürdürmüştür. Zeus, Hera'nın kendine rakip bir evlat doğurmasına müsaade etmemiştir. Teoride Hera kocasının eşitidir, ne var ki Tanrıçaların eski üstünlüğü Zeus ile birlikte sona ermiştir. Bu nedenle, Hera, mitolojik öykülerde sürekli olarak tek otorite olan kocası Zeus ile mücadele içindedir. Bu nedenle, mitolojik örüntülerden hareketle kendisine atfedilen huysuz ve kavgacı karakteriyle

intikam almaya çalışır. “En büyük intikam biçimi, aşksız ve eşsiz, tek başına doğurmaktır. Bunu birçok kez yapar: Hephaistos, Hebe ve hatta Ares (İlyada’daki Zeus’un pek sevmediği oğlu) döllemeden hamile kalmanın meyveleridir (Schmitt Pantel, 2005: 61).” Burada ise mitolojik söylemde kadını kutsallaştıran doğurma yetisinin olumlandığı genel kanının aksine, çocuk doğurmak kadının başkalarını cezalandırmakta kullandığı bir araca dönüşmüş; esasında kadını olumlayan doğurma eylemi bu noktada kadının şeytani planlarının işbirlikçisine evrilmiştir.

3.1.5. Şeytani Kadınsılık: Pandora

Yunan mitolojisinde *Pandora*, ilk ölümlü kadındır. İsmi anlamı “Tanrıların armağanı” olan Pandora, kadının “dişil ve kadınsı” yönlerinin yoğun olarak işlendiği, dahası bu yönleri ile kadının dünyadaki en büyük kötülük olarak erkeklerin baş belasına dönüşeceğinin ilk örneğidir. Dünyevi ve ölümlü bir kadın olarak yaratılan Pandora, insanlığa verilmiş bir ceza olarak mitoloji sahnesinde rol almaktadır.

Tanrıların ve ölümlülerin babası Zeus, Titanlarla olan savaşında, Titan ırkının en yaratıcısı ve en akıllısı olan Prometheus ile mücadele içindedir. Prometheus’un ateşi çalıp insanlara ulaştırmasının sonucunda Zeus’un mağlubiyeti ile sonuçlanan bu çatışmada, Prometheus’un çaldığı ateş, bugünkü “rasyonel akılı” simgelemektedir. Dolayısıyla Prometheus, akli insanlara bahşetmiştir. Bunun üzerine intikam almak isteyen Zeus, Tanrıların ortaklaşa yarattıkları Pandora’yı kullanmıştır⁴. O zamana kadar olumsuzlukları bilmeyen insanlar Pandora’nın kutusundan saçılan kötülüklerle acı çekecek ve mutsuz olacaklardır. Hastalıklar, kötülükler ve sıkıntılar yeryüzüne, Pandora’nın elinde tuttuğu bir kutunun içinde gönderilmiştir.

Geleneksel söylencede Pandora’ya “ilk ölümlü kadın” denmiştir. Fakat ilk kadın unvanının, Pandora’nın sadece *ölümlü* olduğunu değil, *uygarlaşmış* insanlığın ilk dışı üyesi olduğunu da ima etmektedir (Schmitt Pantel, 2005: 42). Pandora metaforu, “şeytani kadınsılığın” erkeği ayartmadaki başarısına vurgu yapmakta, insanlığa merakı ile kötülük saçan ve erkeği de suç ortağı yapan “günah keçisi” olarak kadın, mitsel tarihine ilk bu şekilde adını yazdırmıştır. Pandora ve Epimetheus, Adem ile Havva’yı içeren dini söylencedeki “yasak meyve” imgesinin mitolojik yorumu olarak düşünülebilir. Nitekim, orada da Havva figürü harama ve günaha davet eden günah keçisi olarak tasvir edilmektedir. Başka bir anlatımla Pandora figürüyle anlatılmak istenenin, kadının çoğunlukla “kötülük” düşüncesiyle ilişkilendirilerek “fitne”nin kaynağı olarak gösterilmesi ve kadına dair oluşan algılama biçiminin “günah işlemeye meyilli bir varlığa” dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür (Karaaslan, 2014: 162).

3.1.6. Aşk ve Cinsellik: Afrodit

Aşk ve güzellik Tanrıçası olarak bilinen Afrodit, tanrıçaların en güzeli olarak kabul görmektedir. Afrodit aşk Tanrıçası olup, insanların birbirlerine sevgi ile yaklaşması için üzerlerine aşk iksirini damlatan, çiçekleri ve ağaçları baharda rengarenk donatarak, doğayı canlandıran üretken bir Tanrıçadır. Efsaneye göre Truva Prensi Paris'ten, aralarında Hera'nın da bulunduğu üç tanrıçadan en güzelini seçmesi istenir, Paris'in Hera'yı değil, aşk ve güzellik

⁴ Athena bedenini uyumlu olarak süsler. El işlerini, kumaşlar, dokumasını öğretir. Ve süslü kuşağını beline sarar. Afrodithe yüzüne dayanılmaz arzu ve zarafet serper. Kharitler boynuna altın gerdanlıklar takarlar, horalar çiçeklerle saçlarını donatırlar, haberci Hermes ise ona şeytani bir zeka ve kandırma becerisini üfler, ayrıca konuşma yetisini de verir. Son olarak kıza can versinler diye Zeus, dört rüzgara esmesini söyler. Bu yaratılan kadına “bütün tanrıların armağanı” anlamına gelen Pandora adının verirler. Prometheus’un erkek kardeşi Epimetheus’un kendisi kadar akli başında olmadığını bilen Zeus, bu kozu değerlendirmek ister. Elinde kötülük, kıskançlık, umutsuzluk, yalan gibi duyguların olduğu bir çeyiz sandığı ile Pandora’yı Epimetheus’a yollar. Pandora’yı görünce büyülenen Epimetheus, Pandora’nın da merakına daha fazla dayanamayarak çeyiz olarak getirdiği kutuyu açarlar. Kutudan çıkan olumsuz duyguların dünyayı ve insanları kötülüğe sevk edeceği anlaşılmıştır. Epimetheus farkına varıp da kutuyu tam kapattığı sırada “umut” içerde kapalı kalmıştır. İnsanoğlu, gelecek yüzyıllar boyunca “umutsuz” kalmaya mahkum edilmiştir.

tanrıçası olan Afrodit'i seçtiği bilinmektedir. Bu seçim, Hera'nın kıskançlığı ve garezine yol açar, Truva halkı ve Yunanlıları karşı karşıya getirir.⁵

Afrodit, Yunan söylencesinde güzelliği ve kadınlığını kullanarak hem tanrı ve tanrıçaların hem de ölümlülerin saygısını kazanmak, otorite sahibi olmak istemiştir. Aşk Tanrısı olan oğlu Eros'u da bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için kullanmıştır. Pandora ve Hera'ya da yapılan "şeytani kadınsı güzellik" vurgusunun sıklıkla Afrodit'e de yapıldığına rastlanır.

3.2. Doğu Mitolojisinde Kadın Temsili

3.2.1. Mezopotamya Mitolojisi: Sümer ve Babil Mitolojilerinde Kadın Temsili

Sümerler, tarihin en eski Doğu uygarlıklarından birini olma özelliğini taşımakta, bu bağlamda tarihlerinin önemli bir kanıtı olarak sunulan Gılgamış Destanı büyük öneme sahiptir. Mezopotamya'nın en eski kültürlerinden biri olarak Sümerler, Gılgamış'ın dışında Yaratılış ve Tufan Mitosları ile de ünlüdür.

Sümer mitolojisinde kadın imgesinin belirgin olarak işlendiği "İnanna" figürü, Sümerlerin en temel tanrılarından birini, Gökyüzü Tanrıçası'nı temsil etmektedir. İnanna, "göğün kraliçesi" anlamına gelmektedir (Hooke, 1995: 21). Söylenceye göre, bilinmeyen nedenlerle, göğün kraliçesi İnanna, ölümler ülkesine inmeye karar verir. Ancak kız kardeşi Ereşgikal'in egemenliğindeki yer altı, tehlikelerle doludur, bu yüzden İnanna, orada maruz kalabileceği herhangi bir saldırıya karşı tedbirli olarak gider. Orada, kız kardeşinin çeşitli saldırıları ve büyülerine maruz kalan İnanna yer altında ölür, fakat bilgelik tanrısı Enki onu yeniden hayata döndürür ve oradan çıkarma girişiminde bulunur. Ancak, kurallara göre, ölümler ülkesine gidenler, yerlerine başka birini koymayana kadar yeryüzüne tekrar çıkamazlar. Bunun yerine kendisine refakat eden iki cin ile birlikte yukarı çıkan İnanna, geri geldiğinde kendisinin önünde eğilmeyen kocası Dumuzi'ye kızar ve ölümler dünyasındaki boşalan yerine onu yollar (Hooke, 1995: 21-23). Bu mitolojik öyküdeki kadın figürü son derece hırslı, iktidar sahibi ve güçlüdür; nitekim tek başına "dönüşü olmayan ülkeye" gitmiş ve geri gelmeyi başarabilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği kırılma, hassaslık, narinlik gibi pasif dişil niteliklerin aksine buradaki Tanrıça modeli "erkeklere özgü" sayılan niteliklerden olan cesur, ceval, korkusuz, güçlü gibi öğelere tekabül etmektedir.

Babil Yaratılış söylencesi ise "gökyüzünde iken" anlamına gelen "Enuma Eliş" olarak bilinen destan ile anlatılmıştır. Bu söylence, "Yaratıcı Tanrıça" figürü önemli yer tutmaktadır⁶. Söylenceye göre, Baba Apsu ve Ana Tiamat ve oğulları Mumnu yeryüzünü yarattıktan sonra, zaman içinde torunları Ea büyük babalarını zekası ve yeteneği ile geride bırakarak Yeryüzü Tanrısı olmuştur. Ea öncülüğündeki genç tanrılar sürekli eğlenmekte ve yaşlanmış olan büyük tanrılarını sinirlendirmektedir. Bunun üzerine Baba Apsu ve oğlu Mumnu genç tanrılarını öldürmeyi planlamıştır. Bu planı öğrenen akıllı Ea, büyükbabası Apsu'yu tahttan indirmiş ve tacını başına takmıştır. İktidarı ele geçirdikten sonra Damkina ile evlenen Ea, Marduk adında bir erkek evlat sahibi olmuştur. Marduk, sıra dışı yaratılmıştır; dört göze ve dört kulağa sahiptir.

Zaman içinde, kocasının öldürülmesini hazmedemeyen Ana Tiamat, yeniden intikam planları yapar ve Ea'yı yok etmek için canavarlar yaratır. Bu canavarları Anu ve oğlu Ea'nın üstüne salan Tiamat ile baş edemeyen Ea, oğlu Marduk'u görevlendirir. Marduk, huzura çıkar ve karşısındaki düşmanın güçlülüğüne rağmen nihayetinde bir "kadın" olduğunun altını çizerek zafer sözü verir nitekim Tiamat'ı öldürerek parçalara ayırır. Tiamat'ın parçaladığı

⁵ Yunan Tarihçi Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanı bu savaşı konu edinmektedir.

⁶ Öncelikle, Babil mitolojisinin karakterlerini tanıtmak yararlı olacaktır. Apsu ve Tiamat karı kocadır. Apsu yeryüzündeki tatlı suların ve tüm tanrıların efendisi; Tiamat tuzlu suların efendisidir ve Toprak Ana, Ana Tanrıça'dır. Bunların çocukları olan Mumnu "Sislerin Tanrısı"dır. Diğer çocukları da hem kardeş hem de karı-koca olan Anşar ve Kişar'dır. Anşar ve Kişar "Gök Tanrısı" olan Anu'nun anne ve babası; Anu ise "Yeryüzü Tanrısı" Ea'nın babasıdır. Son olarak Ea, büyük Babil Kralı ve Tanrısı Marduk'un babasıdır.

bedeninden dünyayı yeniden yaratır, yeryüzü, gökyüzü, bulutlar ve nehirleri oluşturur. Dünyayı yarattıktan sonra, tanrılara hizmet etmesi için, Tiamat'a yardım eden ihanetçi Kingu'nun kanından insanları yaratmıştır (Rosenberg, 2005: 224-254).

Bu söylencedeki Tiamat temsilinde kadın, yine intikam peşinde ve hırslı olarak tasvir edilmiştir. Babil söylencesinde ve yaratılış mitosunda başlangıçta “aktif” olarak görev alan Ana Tanrıça, öldürüldükten sonra da dolaylı olarak kanı ve bedeninden dünya yeniden yaratılmıştır. Diğer bir deyişle, her iki durumda da ölü ya da diri, Tiamat, bir yaratılış macerasının içinde yer almıştır.

Babillerin bir diğer önemli Tanrıça sembolü, İştar karakteri üzerinden tanımlanmaktadır. İştar, Sümer mitolojisinin İnanna figürünün Babil dilinden yorumlanmasıdır. İştar, Babil-Sümer ortak söylencesi olan Gılgamış Destanı'nda önemli bir yer tutmaktadır. Gılgamış, İştar'ı anaerkil dinin Ulu Tanrıçası olarak betimlemiştir (Rosenberg, 2005: 279). Bazı kaynaklara göre ise İştar bir aşk ve savaş Tanrıçasıdır (Sevinç, 2008).

3.2.2. Mısır Mitolojisi: Ana Tanrıça İsis

Mısır uygarlığı, uzun süre dünyadaki diğer toplumların etkilerine kapalı kalmış ve bu anlamda kendisine özgü, orijinal bir mitolojik söyleme sahip olabilmıştır.

Mısır'ın Yaratılış mitosuna, Güneş Tanrısı Re ve karısı olan Gökyüzü Tanrıçası Nut'un evliliği ile başlar⁷. Gökyüzü Tanrıçası Nut'un farklı kocalarından olan iki çocuğu İsis ile Osiris, daha annelerinin karnındayken birbirlerini sevmiş, zamanı gelince de evlenmişler. Osiris, Mısır söylencesinde hem Mısır halkına hem de başka diyarların halklarına oldukça yararı dokunmuş, bilge bir tanrıdır. Osiris, kendisini Mısır'a hayat veren Nil ile özdeşleştirmiş, nitekim Tahıl tanrısı olarak Mısır halkına bolluk ve bereket getirmiştir. Hem insan hem de Tanrı olan Osiris, kız kardeşi ve karısı olan İsis ile Mısır halkının gönlünü kazanmıştır. İsis, Mısır'daki en büyük tanrıça, Ana Tanrıça, Yeşil Ürünlerin Hanımı ve Bereketin Efendisi olarak anılır. Sevgili ve sadık bir eşi, sevgili ve besleyici bir anneyi simgelemekte, firavunlara güç veren, bütün varlıkların anası, besleyicisi ve Mısır Tanrılarının yaratıcısı konumunda yer almaktadır (Mascetti, 2000: 52).

3.2.3. Hint Söylencesi: Ramayana Destanı ve Sita

Hint mitolojisini oluşturan en önemli öge, bilindiği üzere ozan Valmiki'nin MÖ 1200-1000 yıllarını anlatan *Ramayana Destanı*'dır. Ramayana, Hint kültüründe yaşayan kadın, erkek, karı-koca, kardeş, baba gibi kişilikler üzerinden kimin nasıl davranması gerektiğini belirten bir ahlak anlatısı olarak kabul edilmektedir. Destan kahramanları “Rama ve Sita'nın büyük bir erdemlilikle katlandığı fedakarlıklar, sıradan Hindu erkek ve kadınının yüz yüze geldiği sıkıntılarının abartılı kopyalarıdır. Her biri kendi cinsine model rolünü oynar ve doyumun, kişinin görevine ve doğru davranışa bağlılıklarında aranması gerektiğini öğretir” (Rosenberg, 2005: 520).

Ramayana söylencesi, tıpkı Yunan mitolojisindeki İlyada'da olduğu gibi, bir Tanrıça'nın kocasından koparılıp kaçırılmasını ve bir Tanrı olan kocasının da karısını geri getirme serüvenini içermektedir. Rama, ölümsüz Hindu Tanrısı Vishnu'nun Kral Daşatratha'nın oğlu olarak dünyaya geldiği, Vishnu'nun dünyevi biçimlerinden biridir. Kral'ın en büyük ve en gözde oğludur. Rama, Canaka Kralı ve Toprak Ana'nın kızı olan Sita ile evlenir. Ancak Sita sıradan bir ölümlü değildir. Kral sabanla tarlayı sürerken topraktan çıkmıştır ve bu yüzden

⁷ Ancak Nut, Re'nin ağabeyleri Yeryüzü Tanrısı Geb ve İlahi sözlerin efendisi Tot ile de cinsel ilişkiye girer; bunu öğrenen Re, karısı Nut'u yılın hiçbir gününde çocuk doğuramaması üzerine lanetler. Bunu duyan Nut, Tot'a koşar ve derdini anlatır. Tot, hemen bir plan kurar ve Ay Tanrıçası'ndan kopardığı ışınlarla beş güne yetecek kadar gün ışığı toplar. Bu fazladan beş günü yılın üçyüz altmış gününe ekler. Doğal olarak, Re'nin yaşadığı günlerin dışındaki bu beş koca günün her birinde Tanrıça Nut, karındaki çocukları doğurur. Nut sırasıyla, Re'den olan çocukları Osiris ve Horus'u; daha sonra Geb'den olma çocukları Set ve Nefitis'i son olarak da Tot'dan olma kızı İsis'i doğurur (Rosenberg, 2005: 261-270).

ona “saban izi” anlamına gelen Sita adı verilmiştir. Kral, kızını “yayı geren” kişiye vermeye and içmiştir. Yayı germeyi pek çok kişi denemiş fakat bunu sadece Rama başarabilmiştir; böylece de Sita ile evlenmeye hak kazanmıştır.

Ramayana destanındaki kadın figürü olan Sita, kocası ile her türlü zorluğa karşı savaşmaya ve kocasına sadık kalmaya and içmiştir⁸. Destan, Hint toplumuna mensup bir kadının kocasına karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklar üzerine kurulmuştur. Eski Hindu toplumunda bir kadının yükümlülüğü, yaşamını kocasına adamaktır. Sevgisi saf ve bağlılığı tam olmalıdır. Tüm sınavlar ve ayartmalara karşın ideal standartlara uyabilirlik, onun kendi değerini ve toplumun ona verdiği değeri belirler. Eğer olumsuz duruma karşın toplumun standartlarını koruyorsa, o büyük bir kadın kahramandır. Öte yandan destanda adı geçen “başkasının kucağına oturma” edimi, günümüzde “namus” kavramına denk gelmekte ve bu edime maruz kalan Sita, namusuna leke çalınmış olarak muamale görmekte ve günah keçisi ilan edilerek damgalanmaktadır. “Eski Hindulara göre, bir kadın kendisini ya da işlevini bağımsız olarak düşünmemelidir. Dolayısıyla kendi geleneği açısından bakıldığında Sita, Hint yazınındaki en büyük kadınlardan biridir. Kadın sevgisinin, bağlılığın ve sadakatin en yüksek idealini temsil eder” (Rosenberg, 2005: 521). Buradaki kadın figürü, toplumsal cinsiyetçi tanımlamalara uygunluk göstermekte, kadının varlığı, saygısı ve prestiji kocasına bağlılığı ve sadakatiyle paralel orantıdadır. Öte yandan, kadının konumunda toplumun bakış açısı ve kabulü son derece önemli rol oynamaktadır.

3.2.4. Türk Mitolojisi: Ak Ene, Umay, Ayısıt, Al Ruhü

Türk mitolojisinin kökenlerini Şaman Dini'nin örüntüleri ve söylemlerinde bulmak mümkündür. Eski Türk destanlarının büyük çoğunluğunda Şamanist unsurların barındığı bilinmektedir. Şamanizmde evren gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç katmana ayrılır. Bu katmanların her birinde eril ve dişil niteliklere sahip oluşumlar bulunur. Ulu Tanrı Ülgen, iyi tanrılar ve iyi ruhlar, aydınlıklar alemi olan gökyüzünde oturur. Yerde dişi tanrılar, ormanlar, dağlar, sular bulunur. Yeraltında ise kötü tanrı Erlik ve bütün kötü ruhlar bulunur. Şamanist mitolojide Ak-Ene, Ana Maygıl, Umay, Ayısıt, İnkey, Al Ruhü gibi tanrıçalar özel bir yer tutar (Kalkan, 2010: 438-447).

Türk mitolojisinde kadın ve doğanın doğurganlık ve üretkenlikle bağdaştırılarak eşdeğer görüldüğü, başlangıçta doğayla iç içe yaşayan Türk toplumlarının anaeril bir yapıya sahip olduğu ve sonraları doğadan uzaklaştıkça da ataerkilleştiği iddia edilmektedir (Kayabaşı, 2016: 110-111).

⁸ Bu sebeple, kocası Rama'nın babasının sözünü yerine getirmek üzere gitmeye karar verdiği on üç yıllık sürgüne, kocasının bütün itirazlarına rağmen o da katılmıştır. Rama, karısı Sita ve erkek kardeşi Lakshmana ormanda geçecek bu sürgüne birlikte katılmak için yola çıkarlar. Ancak ormanda çeşitli belalarla başa çıkmak zorundadırlar. Ormanda yaşayan Çileciler, kendilerini rahatsız eden şeytani devlerden koruması için Rama'dan yardım isterler. Savaşmaya gelen bir dişi dev Rama'ya aşık olur ve ona evlenme teklif eder. Ancak Rama evli olduğu için bunu kabul etmez. Reddedilmeyi hazmedemeyen dişi dev, devler ülkesinin Kralı olan kardeşi Ravana'ya gider ve Rama'dan ödünü alması için onu kışkırtır. Ayrıca, Sita'nın eşsiz güzelliğinden ve ona sahip olacağından bahsederek ikna etmeye çalışır. Bunu duyan Ravana, altın arabasına biner ve Sita'yı kaçırmak için haremine getirir. Sita'nın karşı koymalarına sinirlenen dev, on iki ay içinde kendisini ona teslim etmezse onu öldüreceği şeklinde tehdit eder. Karısının öldürüldüğünü zanneden Rama, tanrılara isyan eder ve aramaya koyulur. Arayıştayken, Maymunlar Kralı ile tanışır ve bu arayışta kendisinden yardım alır. Maymunlar Kralı'nın en büyük oğlu olan Hanüman, Sita'ya ulaşır ve Rama'nın gelip onu kurtaracağını haber verir. Maymunlar ordusunu da yanına alan Rama, Ravana'nın adasına doğru yol alır ve savaş başlar. Rama'nın zaferi ile sonuçlanan savaşın ardından kurtarılan Sita'yı, kocası Rama, herkesin gözü önünde reddeder. Çünkü, o artık saf ve temiz değildir, Ravana'nın “kucağına oturmuş”tur. Bu zamana kadar yeterince rezillik çekmiştir zaten. Bunun üzerine Sita, büyük bir ateş yakarak kendisini ateşe atmaya karar verir, çünkü gururu kırılmıştır, masumiyetini ancak bu şekilde ispatlayabilecektir. Ateşe atlayan Sita'yı, Ateş Tanrısı Agni alevlerin arasından çekip çıkarır ve masum olduğuna Rama'yı ikna etmeye çalışır. İkna olan Rama, karısını da yanına alarak ülkesine geri döner. Ancak, karısını geri getirmesinden memnun olmayan halk, başkasının kucağına oturmuş bir kraliçeye sahip olmak istemez. Bunun üzerine Rama, başka çaresi olmadığını ileri sürerek karının tekrar ormana yollar. Burada, Çileci Kadınlara katılan Sita, Kuşa ve Lava adında iki erkek çocuk doğurur. Aradan yıllar geçer ve bir törende Sita'nın iki oğlu Ramayana Destanını ezberden okur, bunu duyan Rama bu çocukların Sita'ya ait olduğunu anlar ve Sita'ya geri dönmesi ve masumiyetini kanıtlaması için çağrıda bulunur. Çağrıya cevap veren Sita, herkesin önünde masumiyet yeminleri eder, “Toprak Ana beni bağrına bassın ki, Rama'dan başkasını hiç düşünmedim...” dediğinde gökten bir tahtla inen Toprak Ana, Rama'ya ceza olsun diye Sita'yı bağrına basar ve yok olur. Tanrı Brahma, ancak Cennet'te kavuşabileceklerini söyledikten sonra, Rama sahip olduğu her şeyi bırakır ve Sita'ya kavuşmaya gider (Winternitz,1994:21-33).

Türk destanlarında Ana Tanrıça temasına sıkça rastlanmaktadır. Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını veren Ak Ene, ışıktan bir kadın hayalidir. Oğuz Kağan'ın ilk karısı, ortalığı karanlık bastığı zaman karanlığı yararak gökten inen "mavi bir ışık"tır. Bu destanlarda Ana Tanrıça'ya açıkça yer verilmez ama bu kadınlar, Tanrının yerdeki temsilcisi olan kağanların eşleri olarak göksel, kutsal bir varlık olarak gökten Tanrısal bir ışık şeklinde gelirler. Işık şeklindeki bu kadınlar bilgedirler ve kağanlara öğüt verirler. Bu kahramanlar, analarının ya da karılarının sözlerini dinleyerek çoğu defa ölümden kurtulurlar.

Türk söylencesinin en önemli kadın temsili olan *Ak Ene*, Yaratılış mitindeki ilk yaratıcı Tanrıça'dır. Ulu Ana, Ak Ana, Ana Yayıçu gibi farklı isimlerle de anılan bu yaratıcı tanrıçanın, yer-gök yaratılmadan önce var olduğu ve hayalinin gökte dolaştığına inanılır. Ak Ene yaratıcıdır ve yaratma ilhamı verir; nitekim Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını veren de odur. Hatta kimi kaynaklarda, Ülgen'den daha önce var olan bu tanrıçanın Ülgen'in annesi olduğu söylenmektedir (Kalkan, 2010: 448-450).

Tanrıça Umay, çocukları ve kadınları koruyan tanrıça olarak Türk mitolojisinde yerini almaktadır. Umay, kadının hamilelik döneminde, doğum sırasında hem de doğumdan sonra çocuğun büyüyüncüye kadar ki geçen süresi içerisinde onu kötü iyelerin her türlü kötülüklerinden koruyup gözettiğine, himaye ettiğine inanılan Tanrıça'dır (Kayabaşı, 2016: 111). Çocukların yanı sıra tahılı da koruması Bitki Tanrıçası; ayrıca İsis, Kibele ve Demeter gibi Bolluk ve Bereket Tanrıçası olduğuna dair yorumlar da mevcuttur (Kalkan, 2010: 451-456).

Bir diğer tanrıça olan Ayısıt, "yaratıcı" anlamına gelir. "Koruyucu dişil ruhlar" olarak, ana karnındaki çocuğa üfleterek can verir, gebeleri korur, kısır kadınların hamile kalmalarını sağlar. Gökte oturan "Doğum Tanrıçası" dır. Bereket ve refahı sağlayan bu dişil ruhlar diş hayvanlar ve yavrularını da korur (Kalkan, 2010: 457-462).

Al Ruh olarak bilinen dişil ve kötü bir unsur da mevcuttur. Al Ruh, Al Karısı, Sarı Kız, Albastı, Çarşamba Karısı gibi çeşitli adlarla bilinen bu dişil öğeye olumsuz anlamlar yüklenmiştir. Al Ruh, diş bir ruhtur. Hoppa, hilekar ve yalancıdır; aldatıcıdır. Al ruhu ile ilişkilendirilen *Sarı Kızlar*'ın erkekleri baştan çıkardığı, onların rüyalarına girdiği söylenir (Kalkan, 2010: 465-468). Bu bağlamda, Lilith veya Pandora ile özdeşleştirilebilir.

Türk mitolojisinde çoğunlukla kadına dişil ve olumlu anlamlar yüklendiği söylenebilir. Kadının "yaratıcı" olduğu vurgusu sıklıkla yapılmakta, Ana Tanrıça'nın kadın olarak varlığı bu mitolojide de yer almaktadır. Tanrıçalar, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak tasvir edilmekte; doğa, toprak, çocuk ile ilişkilendirilmekte; Al Ruh metaforu ile de "şeytani kadınsılık" vurgusu ihmal edilmemektedir.

3.2.5. Uzakdoğu Mitolojisi: Çin ve Japon Mitolojilerinde Ana Tanrıçalar

Çin kültürünün diğer eski kültürlerden farkı, Evreni, birbirini tamamlayan iki ayrı öze ayırmalarıdır. "Yin (Gölgeli) ve Yang (Güneşli) birlikte bütünü oluştururlar. Yin, doğadaki dişil ilkedir; karanlık, toprak, edilgen, boyun eğen ve sakin özellikler taşır. Yang ise erkek ilkedir; canlı, aydınlık, etkin, saldırgan ve sıcak özellikleri temsil eder. İnsanlar dünyasına diş ve erkeğin birleşmesi gibi, güneş, yani Yang'ın özelliklerini temsil eden tanrı ile ay, yani Yin'in özelliklerini temsil eden tanrıça evlenirler. Nitekim gök ve dünya da, bütünü birbirini tamamlayan parçalarını temsil eder (Kalkan, 2010: 562). Bu alıntıdan anlaşılacak, Çin kültürünün son derece toplumsal cinsiyetçi tanımlamalar ve kategorizasyonlarla doğayı, yaşamı, inaniş eril ve dişil öğelere ayırdıklarıdır. Eril ve dişil yanlar, günümüzün de toplumsal cinsiyet özelliklerine uygun biçimde "aktiflik" ve "pasiflik" vurguları üzerinden açıklanmaktadır.

Çin mitolojisine göre başlangıçta bir yumurta bütün evreni içinde barındırmaktaydı. Bu karanlık kütleden çıkan ilk varlık olan Pangu'nun yumurtayı kırıp dışarı çıkması ile, yaratılış başlar. Hafif kısım olan Yang yükselip göğü oluştururken, ağır kısım dibe çökerek yeri oluşturmuştur. Pangu'nun bedeni dağları, gezegenleri, yıldızları, güneşi, okyanusları, bulutları, yağmuru, rüzgarı, ağaçlar ve bitkileri, hayvanlar ve balıkları oluşturmuştur. Ancak en önemli varlık olan insanın yaratılışını Ana Tanrıça Nugua üstlenmiştir. “Nugua, Sarı Nehir boyunca süzülürken bu nehir yatağındaki maddeyi kullanarak insanı oluşturmaya karar verdi. Nehrin kıyısına oturarak nehir yatağından avuç avuç ıslak çamur aldı ve onlardan küçük insanlar oluşturdu. Onları kendine benzetti. Yürümeye hazır olduklarında onlara yaşam soluğunu üfledi. Bazıları Yang ile, yani doğadaki erkek, saldırgan ögeyle doldurdu ve bunlar erkek oldular. Diğerlerini ise Yin ile, yani doğadaki dişi ve uysal öge ile doldurdu ve bunlar da kadın oldular (Kalkan, 2010: 564).” Çin yaratılış öykülerinde kadının “yaratıcı” bir tema ile anlamlandırıldığı Ana Tanrıça Nugua ile ortaya çıkmıştır.

Japon mitolojisi, Doğu söylenceleri içinde kadını en fazla ikincil konuma düşürür. Toplumsal cinsiyetçilik ve ataerkilliğin ötesinde Japon anlatılarda çoğunlukla kadının “köle” olarak anlamlandırılması ve bu şekilde değer görmesi söz konusudur. “Pek çok değişik versiyonun tamamında, ilk önce erkeğin konuşmasının uygunluğu anlatılır. Kadının önce konuşması, yalnızca toplumsal olarak kabul görmeyen bir davranış biçimi değildir; aynı zamanda anormal çocukların doğumu gibi korkunç sonuçlara da yol açabilir (Kalkan, 2010: 578).” Ancak, ironik bir şekilde, en önemli Japon tanrısı kadındır. Güneş Tanrısı Amaterasu Omikami bütün tanrıları ve evreni yönetir. O, ayrıca Ulu Tanrıça veya Ana Tanrıça figürüdür, çünkü verimlilikten sorumludur. Japon mitolojisinin en büyük tanrısını temsil eden Ana Tanrıça Amaterasu, tarımın başlatıcısı olarak kabul edilir, tahıl ve pirincin üretilmesini başlatan tanrıçadır. Bu bağlamda, diğer toplumlardaki Toprak Ana metaforunun Japon söylencesindeki yorumudur.

Çin söylencesine benzer şekilde Japon mitolojisinde Yaratılış, “yumurtanın” kırılması ile başlar. İlk tanrıları ve ilk kadın ve erkeği temsil eden İzinagi ve İzinami, gökyüzünü ve yeryüzünü oluşturduktan sonra evlenirler, çocuk yaparak ülke kurmayı isterler. Oluşan ilk kara parçasının bir ucunu İzinami, diğer ucunu da İzinagi dolaşır ve buluştuklarında kadın yaratıcı İzinami ilk konuşan olmuştur ve ardından hamile kalarak bir çocuk doğurmuştur. Doğurduğu çocuk son derece sağlıksızdır bu yüzden anne babası onu sandala bindirerek denizde kaybolmasını sağlamışlardır. Sağlıksız çocuk doğurdu diye üzülen İzinami'ye Tanrılar, tek günahının kocası İzinagi'den önce konuşması olduğunu söylerler. Bunun üzerine ikinci bir ayrılık yaşanır ve ayrılık sona erdiğinde ilk konuşan koca olmuştur. Böylece yeniden hamile kalabilen İzinami sekiz sağlıklı çocuk doğurmuştur (Kalkan, 2010: 578-582). Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, başa gelen bütün felaketlerin sorumlusu olarak belirtilen, belki de kadının kocasından üstünlüğü olarak yorumlanabilecek olan kadının kocasından “önce” konuşma girişimidir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, kültürel farklılıklar gözetmeksizin “Tanrıça” imgesinin son derece toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına referans verilerek kurgulandığı açığa çıkmaktadır. Aralarındaki “farkın” en iyimser bakış açısı ile “uygarlık farkı” olduğu söylenebilen Batı ve Doğu arasında, kadın imgesinin betimlenmesinde belirgin bir fark göze çarpmamıştır. Yunan mitolojisinde belirgin olan ilk tanımlama “yaratıcı tanrıça” olarak açığa çıkan Gaia karakteridir. Gaia, erkek tanrıdan önce ontolojik varlığını vücuda getiren, oğlu olarak doğan Uranos'un hem annesi hem de karısı konumundadır. İkinci belirgin figür, Bereket Tanrıçası olan Demeter'dir. Demeter, Yunan coğrafyasının “Toprak Ana”sidir. Afrodite, kadının “cinsellik-güzellik” yönüne vurgu yaparak erkekleri baştan çıkararak tanrıçadır. Pandora karakteri, tanrılar tarafından bahşedilen eşsiz güzelliği ile erkek cinsini kandıran ve dünya hayatında erkeğin baş

belası olacak kadın cinsinin, ilk ölümlü kadının ilk örneğidir. Yüce Tanrı Zeus'un karısı Hera ise, kadının "fettan" tarafına çağrışım yapmakta, kadın cinsinin "hırsını" vücuda büründürmektedir. Kadının ayrılmaz bir parçası olan bekaret olgu da, Hestia gibi bakire tanrıçalarda açığa çıkarılmaktadır. Görüldüğü gibi, Batı mitolojisinin bel kemiği olarak kabul edilen Yunan mitolojisinde Tanrıçalık, tanımlanmış kadınlık rollerine son derece uygun bir çizim ile resmedilmiştir.

Doğu mitolojisinde Ana Tanrıçalık kadar Gökyüzü Tanrıçalığı da belirgindir. Nitekim, Sümer Mitolojisindeki İnanna, Babil Mitolojisindeki İhtar, Mısır Mitolojisindeki Nut bunun somut görünümüdür. Bunun dışında Toprak Ana imgesi en çok kullanılan imgedir. Türk mitolojisinde kadının yaratıcı ve doğurgan yönüne vurgu yapılarak Ak Ene imgesi öne çıkarılmaktadır. Hint destanları ve Uzakdoğu Mitolojisinde ise, kadının "ikincil" konumunun oldukça belirgin olduğu açığa çıkmıştır. Hint destanı olan Ramayana'daki kadın imgesi olan Sita'nın belirgin bir biçimde "namus" olgusuyla bağdaştırıldığı ve erkeğe olan sadakatinin yüceltildiği bir gerçektir. Japon mitolojisinde de kadının kocasından baskın olduğu durumlarda felaketlerin kaçınılmaz olacağına ilişkin birtakım kehanetlerde bulunmaktadır.

Toplumların yazı öncesi tarihsel bellekleri olan mitolojiler, toplumsal yapılar ve ilişkilere dair en ham-ilk elden bilgi sağlayıcı dinamiklerin başında gelmektedir. Bu bağlamda, mitolojik örüntüleri okumak, o toplumun sosyolojisi hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır. Tüm bu saptamaların vardığı ortak nokta, mitolojik bir imge olarak "tanrıçalar"ın toplumsal cinsiyetçi bir okumanın ardından, egemen cinsiyet kültürümüze ait kadınlık ve erkeklik tanımlarını şekillendirdiği, günümüzün eril/dışil, kadınsı/erkeksi şeklindeki kategorik-dikotomik ayrımları yeniden ürettiği ve sürekliliğine hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Benli, T. (2016). "Karapapak Masallarındaki Mitolojik Kadınlar Üzerine Değerlendirme", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 7(38), 53-70.
- Batuk, C. (2009). "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu", *Milel ve Nihal: İnanç, kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 27-53.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dökmen, Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Sistem Yayıncılık*, İstanbul.
- Duby, G., Perrot, M. & Schmitt Pantel, P. (2005). *Kadınların Tarihi 1: Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere*, (Çev. A. Fethi), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Hooke, S. H. (1995). *Ortadoğu Mitolojisi*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kalkan, A. (2010). *Tanrının Bahçesinde Bir Kadın*, Yayın B., İstanbul.
- Karaaslan, D. (2014). "Antik Yunan'da Kadın Olmak", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2): 159-174.
- Kaya, M. (2002). "Türk Halk Anlatılarında Kadın", *Toplumbilim*, sayı 15, 49-54.
- Kayabaşı, O. A. (2016). "Türk Mitolojisinin Kutsal Dışisi: Umay", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 7(38), 109-116.
- Kılıç, H. (2000). *Antikçağ'dan Günümüze Kadın ve Cinsellik*, Otopsi Yayınevi, İstanbul.
- Kocabaş Atılğan, D. (2013). "Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili", *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, 10: 15-27.
- Mascetti, D. M. (2000). *İçimizdeki Tanrıça: Kadınlığın Mitolojisi*. Doğan Kitap. İstanbul.

Nazlı, A. (2016). “Balık Kız Masalında Mitolojik Değerler Açısından Kadın Figürü”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 7(38), 71-88.

Rosenberg, D. (2003), *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Ankara: İmge Yayınevi.

Sevinç, F. (2008). “Hitit Dininde Arinna’nın Güneş Tanrıçası ve Onunla Özdeş Tutulan Diğer Tanrıçalar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 1, 175-195.

Yakıcı, A. (2016). “Yaratılış Destanından Dede Korkut’a Mitoloji Bağlı Türk Edebiyatı Metinlerinde Kadın”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 7(38), 9-22.

Winternitz, M. (2002). *Hint Destanları*, İmge Yayınevi, Ankara.

